πολιτισμός

Αναδιφώντας το χθες

Ένα από τα τελευταία κείμενα του Γιώργου Π. Εκκεκάκη

■ Του **ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ***

Σήμερα η στήλη είναι αφιερωμένη για δεύτερη φορά στον Γ. Π. Εκκεκάκη. Θα περάσει ίσως αρκετός καιρός για να το συνειδητοποιήσουμε, όμως ο θάνατός του, μαζί μ' εκείνον της Μαρίας Τσιριμονάκη, σηματοδότησε το τέλος μιας εποχής για το Ρέθυμνο, εκείνης που με περισσή περηφάνια ονομάζαμε «των γραμμάτων». Επέλεξα ένα από τα τελευταία του κείμενα, την αντιφώνησή του κατά την εκδήλωση παρουσίασης του τιμητικού γι' αυτόν τόμου «Αντιδώρημα» στις 9 Οκτωβρίου 2013 στο Σπίτι του Πολιτισμού. Παρότι συνηθίζεται τέτοια κείμενα να είναι τυποποιημένα, οι αναγνώστες θα διαπιστώσουν -όπως το διαπίστωσαν και οι παρευρισκόμενοι εκείνης της όμορφης και σεμνής βραδιάς- ότι οι δημιουργικοί άνθρωποι μπορούν να μετατρέψουν τα τυπικά βήματα ομιλιών σε βήματα συναρπαστικών αφηγήσεων. Ακολουθεί το κείμενο, που του είχα τότε ζητήσει για τον φάκελο που είχα ανοίξει με την ιστορία του «Αντιδωρήματος».

«Με συγκίνηση άκουσα όσα ειπώθηκαν εδώ και διάβασα όσα γράφτηκαν στον Τόμο. Έχω συναίσθηση της τιμής που μου γίνεται και αναλογίζομαι με δέος το μέγεθος της οφειλής. Από την άλλη, γνωρίζω ότι η ευγνωμοσύνη δεν ξεπληρώνεται με ευχαριστίες. Αυτά μαζί, εκτός από συγκίνηση, μου δημιουργούν και αμηχανία. Αισθάνομαι οφειλέτης απέναντι σε πολλούς. Θα κάμω, ευλόγως, την αρχή από τα μέλη της Επιτροπής: τον **Στέργιο Μανουρά**, την **Ασπασία Παπαδάκη**, τον **Γιάννη Παπιομύτογλου**, τον **Χάρη Στρατιδάκη** και τον **Μιχάλη Τζεκάκη**. Είναι οι φίλοι που αφιέρωσαν ώρες αμέτρητες και έγνοια συνεχή ώστε να συντονιστούν ενέργειες και να πραγματοποιηθεί η ειδική αυτή έκδοση. Αναγνωρίζω την προσπάθειά τους και τους ευγνωμονώ. Αυτό που περισσότερο με συγκινεί είναι το κίνητρο των ενεργειών τους, τα φιλικά τους δηλαδή σ' εμένα αισθήματα.

Τους ερευνητές που αφιέρωσαν, τιμητικά, εργασίες τους για τον τόμο δεν μπορώ να τους αναφέρω ονομαστικά. Όμως θα πω σε όλους -με κάθε ειλικρίνεια- τούτο: ήμουν ήδη θαυμαστής και αισθανόμουν οφειλέτης τους, αφού αμέτρητες φορές έχω ανατρέξει για βοήθεια στα δημοσιεύματά τους. Πλέον, θα έχω έναν ακόμα λόγο για να τους είμαι ευγνώμων…

Τιμή μεγάλη είναι για μένα και η παρουσία των συμπολιτών. Με συγκίνησε ιδιαίτερα αυτή η παρουσία, διότι δεν μου διαφεύγει ότι τα μέλη κάθε κοινωνίας είναι, τελικά, αυτά που κρίνουν και που, ανάλογα, αποδέχονται ή απορρίπτουν… Υπέρτατη τιμή θεωρώ, πάντως, τα όσα αναφέρονται στα τρία κείμενα που προτάσσονται στον Τόμο. Και είναι φυσικό, αφού τα υπογράφουν ο Σεβασμιότατος Μητροπολίτης μας κ.κ. **Ευγένιος**, ο Δήμαρχός μας κ. **Γιώργος Μαρινάκης** και ο καθηγητής του Πανεπιστημίου μας κ. **Αλέξης Πολίτης**. Αν προσπαθούσα να τα σχολιάσω και να αντιπαραθέσω δικές μου μνήμες, φοβούμαι πως δεν θα επαρκούσαν οι αντιστάσεις μου στη συγκίνηση. Αντί για ευχαριστώ, θα επαναλάβω τη φράση με την οποία άρχισα: «έχω συναίσθηση της τιμής».

Θα αποφύγω τις αναλύσεις για το αν και κατά πόσο το όποιο αποτέλεσμα των ερευνητικών προσπαθειών μου άξιζε το, αναμφίβολα, υπέροχο «Αντιδώρημα» των φίλων μου. Αντί για αποτιμήσεις και συγκρίσεις, θα ήταν, πιστεύω, προτιμότερο να καταθέσω εδώ έναν δικό μου σύντομο απολογισμό. Όσα θα πω αποτελούν, πρωτίστως, ένα αφιέρωμα ευγνωμοσύνης σε πρόσωπα που βοήθησαν, διαχρονικά, τις προσπάθειές μου, ερευνητικές και συλλεκτικές. Κυρίως, θα αναφερθώ σε δωρητές. Σε πρόσωπα που με τις προσφορές τους ενθάρρυναν τις συλλεκτικές μου προσπάθειες και βοήθησαν στη συγκρότηση της κρητολογικής βιβλιοθήκης που θαυμάζουν οι επισκέπτες μου σήμερα. Ήταν ένα χρέος μου ηθικό και θεώρησα καλή την ευκαιρία για να δείξω, τουλάχιστον, ότι δεν πρέπει να ξεχνά κανείς αυτού του είδους τα χρέη.

Υπάρχει ειδικός λόγος για μια σύντομη αναδρομή στο παρελθόν. Οι μνήμες που θα σας μεταφέρω εξηγούν και το πώς, χωρίς κανέναν ειδικό εξοπλισμό, βρέθηκα να ασχολούμαι με θέματα ιστορικά, άσχετα προς την επαγγελματική ειδικότητα. Κατά σύμπτωση, η αρχή των ερευνητικών προσπαθειών μου μάς φέρνει πίσω μισό αιώνα, ακριβώς: Ήταν το 1963, σαν τέτοιες μέρες, αρχή της σχολικής χρονιάς. Είχα μόλις επανέλθει στη γενέτειρα πόλη, με μετάθεση από την Έδεσσα στο εδώ 1ο Γυμνάσιο των Αρρένων. Η υπηρεσιακή προσαρμογή μου δεν ήταν εύκολη, οφείλω να πω. Έτσι, όπως το συνήθιζα στα δύσκολα, αντέδρασα με το διάβασμα.

Τα βιβλία που με τράβηξαν τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή δεν ήταν έργα λογοτεχνικά, κατά το σύνηθες. Ήταν βιβλία κρητικά, κατά τον συμβατικό όρο, που ακόμα τον χρησιμοποιώ. Δεν μπορώ να εξηγήσω με βεβαιότητα τη στροφή εκείνη στις αναγνωστικές μου προτιμήσεις. Μπορεί να ήταν μέρος μιας διεργασίας μπροστά στην υποσυνείδητη αναζήτηση τρόπου επαναπροσαρμογής στον τόπο μου, μπορεί να στάθηκε αφορμή και το πρώτο κρητικό βιβλίο που έτυχε να πιάσω στα χέρια μου. Ήταν, αξέχαστα, η πολύ ενδιαφέρουσα «Περιήγησις εις Κρήτην» του **Ιωσήφ Χατζηδάκη** (μια έκδοση Ερμούπολης του 1881). Σημασία έχει ότι η περιστασιακή εκείνη αναγνωστική μου επιλογή συνδυάστηκε με μια εκπληκτική συγκυρία.

Έτυχε να έχω εδώ ως προϊστάμενο-Γυμνασιάρχη έναν ανερχόμενο κρητολόγο, τον αείμνηστο **Ελευθέριο Κ. Πλατάκη** (1910-1986). Ο Γυμνασιάρχης έδειξε έκπληξη και ενδιαφέρον όταν, κάποια στιγμή, έμαθε για τις αναγνωστικές προτιμήσεις του νέου υφισταμένου του. Έτσι, με επιμονή του ίδιου, έγινα συνομιλητής σε θέματα κρητολογικά ενός σπουδαίου κρητολόγου, τού μετέπειτα εκδότη του περιοδικού «Κρητολογία». Περιττό να πω ότι οι όροι μού ήταν τότε παντελώς άγνωστοι! Όμως είναι γεγονός ότι υπήρξα ένας ευήκοος ακροατής, που μπορούσε να απευθύνει ακόμα και εύστοχες ερωτήσεις.

Όσα μόλις ανέφερα δίνουν απάντηση και σε μια εύλογη ερώτηση που μου την έχουν απευθύνει αμέτρητες φορές. Όμως δεν ήταν αυτός ο σκοπός μου. Ας θεωρηθούν οι αναμνήσεις που σας μετέφερα σαν ένα μικρό αφιέρωμα στη μνήμη ενός μεγάλου κρητολόγου. Δε θα μπορούσα, βεβαίως, να ισχυριστώ ότι υπήρξα μαθητής του **Πλατάκη**. Είναι όμως γεγονός ότι πολλά απ' όσα άκουσα από εκείνον τότε, τα συγκράτησα και τα εφαρμόζω έκτοτε. Τελικά, η όλη συγκυρία αποδείχτηκε για μένα καθοριστική. Συνέχισα να διαβάζω βιβλία για την Κρήτη και δεν άργησα να διαπιστώσω με έκπληξη (είναι η έκπληξη του νεοφώτιστου) τα μεγάλα κενά στις γνώσεις μας. Έτσι άρχισα να αναζητώ πρωτογενείς πληροφορίες, να ρωτώ, να σημειώνω και να καταγράφω. Η πρώτη μου καταγραφή έγινε με τη βοήθεια ενός γέροντα θείου μου και είχε ως αντικείμενο τα αγροτικά τοπωνύμια της Πηγής.

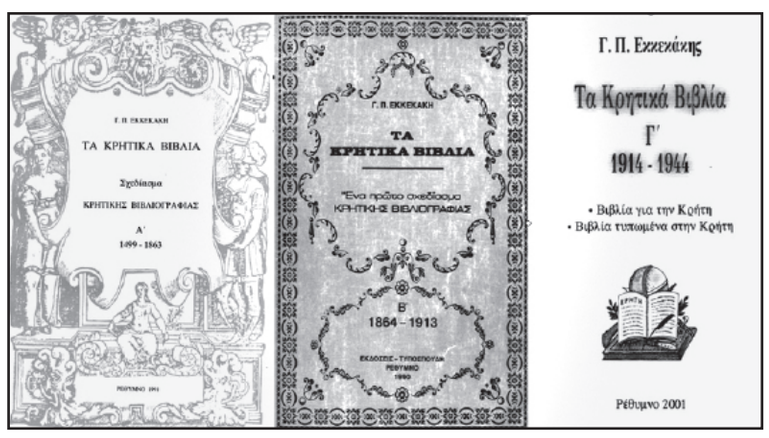

Πριν από μερικές βδομάδες, πήρα ένα φάκελο από τη Βρέμη της Γερμανίας. Περιείχε μια θερμή επιστολή και μια σπάνια έκδοση της «Ερωφίλης» του συμπολίτη μας ποιητή Χορτάτζη, τυπωμένη στη Βενετία το 1820. Αποστολέας ήταν ο Δρ **Μπούρκχαρντ Τραίγκερ**, στον οποίο και άλλοτε έχω αναφερθεί. Μάλιστα, πριν από μερικούς μήνες, είχα την ευκαιρία να δείξω με προβολή εικόνων σ' αυτήν εδώ την αίθουσα, μερικά από τα πιο εντυπωσιακά έντυπα κρητικού ενδιαφέροντος που μου έχει δωρίσει κατά καιρούς ο φίλος από τη Βρέμη. Τον ευχαριστώ για όλα και για την τελευταία προσφορά του. Θα έλεγα ότι ο Γερμανός φίλος υπήρξε, μακράν, ο πιο ανοιχτοχέρης ενισχυτής της Συλλογής μου. Όμως υπάρχει και ο Ηρακλειώτης επιχειρηματίας **Παύλος Κόρπης.** Για όσους τον γνωρίζομε, είναι, πέρα από επιχειρηματίας, ένας λόγιος με τίτλους και ασυνήθιστη πολυμάθεια. Πολλά του οφείλει τόσο η έρευνα όσο και η γενικότερη προσπάθεια διάσωσης της κρητικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

Μια από τις σχετικά πρόσφατες προσφορές του στη δική μου Συλλογή (διότι, πρέπει να πω, υπάρχουν και άλλοι αποδέκτες) είναι και η ιστορική φωτογραφία το 1929, που δείχνει τους τότε άρχοντες της Κρήτης με επικεφαλής τον **Γεώργιο Κατεχάκη** να επιθεωρούν τα έργα στου … Μαρουλά τη στράτα… (Επέλεξα ν' αναφερθώ στη συγκεκριμένη φωτογραφία επειδή η προσφορά της είχε σχολιαστεί επικαίρως στον τοπικό τύπο)». Ως μεγαλύτερη προσφορά από τον Ηρακλειώτη φίλο θεωρώ, πάντως, τη μεσολάβησή του για να έλθει από το Μπάρι της Ιταλίας στο Ρέθυμνο της Κρήτης (και στα χέρια μου) ένα εκπληκτικό ντοκουμέντο: Είναι το εικονογραφημένο Ημερολόγιο του επικεφαλής των Ιταλών εθελοντών στη μεγάλη κρητική επανάσταση του 1866. Ο λόγος για τον **Giovanni Pasculli** (1836-1916), του οποίου η προσφορά εδώ δεν έχει αναγνωριστεί δεόντως. Να σημειωθεί ότι η ανακοίνωση της ύπαρξης του ντοκουμέντου, στο Κρητολογικό Συνέδριο του 2001, προκάλεσε έκπληξη στους συνέδρους.

Είναι αξιοσημείωτο ότι υπάρχουν και δωρητές που ποτέ δεν τους συνάντησα. Θα αναφέρω πρώτα-πρώτα τον Σφακιανό συλλέκτη-ερευνητή **Ανδρέα Χατζηπολάκη**, ο οποίος, μεταξύ άλλων, είχε την ευαισθησία να μου στείλει, πριν από δύο χρόνια, μερικά πολύτιμα χειρόγραφα βιβλία, ιδιόγραφα ενός σπουδαίου Ρεθεμνιώτη: του φιλόλογου, συγγραφέα και μεγάλου πατριώτη **Νικολάου Παλιεράκη**. Να σημειωθεί ότι ο Παλιεράκης ήταν αυτός που, μεταξύ άλλων, ίδρυσε στην πόλη μας, το 1883, και το πρώτο πολιτιστικό σωματείο, τον *Θεατρικό Σύλλογο* «Αι Μούσαι», για τον οποίο Σύλλογο δίνει πληροφορίες στον Τόμο ο **Γιάννης Παπιομύτογλου**!

Μια άλλη περίπτωση προσφοράς που, ευλόγως, τη θεωρώ αξιομνημόνευτη, είναι κι αυτή ενός Τούρκου παλαιοπώλη της Κωνσταντινούπολης. Στον φάκελο που έλαβα πριν από 20 χρόνια, υπήρχε ένα βιβλίο τυπωμένο με την παλιά τούρκικη γραφή, καθώς και μια επιστολή στα αγγλικά. Ο αποστολέας μου υπενθύμιζε ότι είχα μαζί του μια παλαιότερη συναλλαγή. Θυμήθηκα την περίπτωση και την εντύπωση που μου είχε προκαλέσει η συνέπεια και η λογιοσύνη του συγκεκριμένου παλαιοπώλη. Μάλιστα, του είχα στείλει (τιμής ένεκεν) τον βιβλιογραφικό μου κατάλογο, που μόλις τότε είχε τυπωθεί. Πού να φανταστώ τις επιπτώσεις της χειρονομίας μου! Ο φιλότιμος Τούρκος παλαιοπώλης χρησιμοποίησε, προφανώς, τον κατάλογο και όταν κάποτε βρήκε ένα βιβλίο ακατάγραφο εκεί, έσπευσε να μου το στείλει. Πρόκειται για ένα εξαιρετικά σπάνιο έργο ενός γνωστού στην Τουρκία συγγραφέα, ο οποίος γεννήθηκε και μεγάλωσε στο Ρέθυμνο. Ο λόγος για τον **Ahmed Resmi** εφένδη (π. 1700-1783). [Το Resmi είναι κανονικό επώνυμο σημαίνει, βεβαίως, Ρεθεμνιώτης]. Στην επιστολή, ο αποστολέας όχι μόνο μου ξεκαθάριζε πως δεν είχε καμιά οικονομική απαίτηση για το βιβλίο, αλλά και με κατατόπιζε λεπτομερώς για διάφορα. Είχε ακόμα και την πρόνοια να μου μεταγράψει τον τίτλο με στοιχεία λατινικά, ώστε να γίνει δυνατή η καταγραφή του βιβλίου. Ατυχώς, εγώ είχα την απρονοησία να μη διαφυλάξω τότε τον φάκελο αλλά μόνο την επιστολή, όπου η υπογραφή είναι δυσανάγνωστη. Έτσι ο δωρητής παρουσιάζεται τώρα ανώνυμα. Το βιβλίο υπάρχει, βεβαίως. Το αβέβαιο είναι … αν το έχω τοποθετήσει στο ράφι σωστά ή … ανάποδα!

Είμαι υποχρεωμένος, δυστυχώς, να συνεχίσω τις αναφορές μου με δύο σημαντικούς δωρητές που έφυγαν πρόσφατα. Ο **Θοδωρής Γεωργηλαδάκης** -μόνιμος κάτοικος της ιταλικής πόλης Μόντενα, αλλά με καταγωγή από τα Χανιά- δεν ήλθε με τα δώρα του αυτό το καλοκαίρι. Τον περιμέναμε άδικα. Στρέφω ευλαβικά τη σκέψη μου στη μνήμη Του και λέω ότι, κάποτε, θα αναγνωριστεί η προσφορά του. (Να υπενθυμίσω ότι είναι αυτός που έκαμε προσιτές στους κρητολόγους αρκετές δυσπρόσιτες εκδόσεις για την Κρήτη, όπως είναι ο περίφημος *Άτλαντας του Boschini*, το κλασικό **Creta Sacra**, αλλά και οι περισσότεροι βενετσιάνικοι χάρτες του νησιού).

Άφησα για το τέλος μια ξεχωριστή περίπτωση δωρεάς. Πέρα από τη δραματική της διάσταση, η χειρονομία ενέχει κι έναν αξιοπρόσεκτο συμβολισμό: Κατά τη διάρκεια του περασμένου χρόνου, έτυχε να έχω συχνή επικοινωνία και συνεργασία με τον δημιουργό του Ε.Λ.Ι.Α., τον αείμνηστο **Μάνο Χαριτάτο**, ένα πρόσωπο γνωστό και καταξιωμένο, που έφυγε πρόωρα, με τη λήξη του 2012. Να πω λοιπόν ότι, λίγο πριν -συναισθανόμενος, προφανώς, το μοιραίο τέλος- ο **Μάνος Χαριτάτος** κάλεσε επειγόντως τον γιο του στο Νοσοκομείο και του ανέθεσε να μου στείλει ένα πολύτιμο

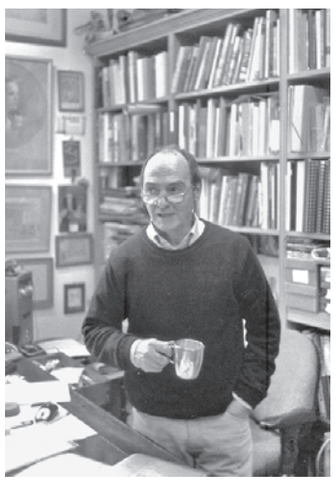

ντοκουμέντο της ρεθεμνιώτικης πολιτιστικής κληρονομιάς, που έτυχε να υπάρχει στο δικό του. Πρόκειται για ένα εικονογραφημένο χειρόγραφο βιβλίο 760 σελίδων, ιδιόχειρο του γνωστού συμπολίτη δασκάλου και συγγραφέα **Εμμανουήλ Λαμπρινάκη**, γραμμένο στο Ρέθυμνο το 1884.

Εύχομαι, σε όποιον φορέα κι αν περιέλθει το ρεθεμνιώτικο αυτό κειμήλιο, να μην ξεχαστεί το ιστορικό της προσφοράς του αλλά ούτε και ο συμβολισμός αυτής της προσφοράς! Υπάρχουν, ευτυχώς, και οι συλλέκτες που θεωρούν δική τους καταξίωση την κατάθεση σπάνιων αποκτημάτων τους εκεί που ιστορικά ανήκουν.

Ανασκοπώντας το παρελθόν, νομίζω πως ο ίδιος άρχισα να προβληματίζομαι για τον απώτερο σκοπό των προσπαθειών μου όταν βρέθηκαν στα χέρια μου μερικές άγνωστες εκδόσεις του 19ου αιώνα με την ένδειξη «εν Ρεθύμνη - τύποις Καλαϊτζάκη»! Έχοντας ήδη τότε κάποιες γνώσεις, μπόρεσα να φέρω στο νου διάφορα: Αναλογίστηκα, για παράδειγμα, ότι χρειάστηκε να περάσουν αιώνες για να επιτραπεί η έκδοση βιβλίων και στην Κρήτη, τη γενέτειρα των πρωτοπόρων της ελληνικής τυπογραφίας.

Θα πρέπει εδώ να επισημάνω ότι το αντικείμενο των συλλεκτικών προσπαθειών μου όλα αυτά τα χρόνια δεν ήταν μόνο τα αυθεντικά αντίτυπα παλιών εκδόσεων, αυτά δηλαδή που, συνήθως, αντιπροσωπεύουν και αξίες χρηματικές, ενίοτε σημαντικές. Αναζητούσα με την ίδια επιμονή και φωτοαντίγραφα ανύπαρκτων στην Ελλάδα βιβλίων για την Κρήτη. Είχα επαφή με τις μεγάλες Βιβλιοθήκες του κόσμου, πολύ πριν την ηλεκτρονική τους διασύνδεση και πριν τη δυνατότητα για διαδικτυακές αναζητήσεις. Μόνο αν δει κανείς τους φακέλους της σχετικής αλληλογραφίας μου, θα καταλάβει τη δυσκολία του πράγματος.

Απέναντι στις ελάχιστες περιπτώσεις που με προβλημάτισαν δυσάρεστα κατά τις πολύχρονες αναζητήσεις μου, οφείλω να αναγνωρίσω ότι ήταν αρκετές εκείνες που μου προσέφεραν ικανοποίηση. Συνήθως έδινα λίγα και έπαιρνα πολλά. Ατυχώς, αυτό το δημιουργικό πάρε-δώσε με τους αναγνώστες σταμάτησε τον Ιούλιο του 2011. Τότε, μια από τις συνηθισμένες ανακοινώσεις μου στον τοπικό τύπο βρήκε ανταπόκριση στους απογόνους του αείμνηστου συμπολίτη μας **Δημητρίου Ι. Κουλάκη**. Έτσι, με μια υποδειγματική συνεργασία, έγινε, επιτέλους, προσιτό στους πάντες το, ουσιαστικά, επί αιώνες άγνωστο βιβλίο του Ρεθυμνιώτη ποιητή **Αντώνιου Αχέλη!** (Για το ιστορικό της υπόθεσης, παραπέμπω στην *Κρητική Επιθεώρηση* της 6ης και της 8ης Ιουλίου του 2011).

Κάπου εδώ ολοκληρώνεται ο απολογισμός μου. Αυτά που κατέθεσα -με ακρίβεια, νηφαλιότητα και όση μπόρεσα να διαθέσω αντικειμενικότητα- υπαγορεύτηκε από τη συναίσθηση ενός παλιού μου χρέους. Πλέον, δημιουργείται ένα χρέος καινούριο. Θα δούμε τι θα γίνει και μ' αυτό.

Κατά τον απολογισμό μου αναφέρθηκα σε «προσπάθειες» από μέρους μου. Ευχαριστώ εκείνους που κάνουν λόγο για «προσφορά». Μακάρι να επικρατήσει ο δικός τους ο χαρακτηρισμός. Από τη δική μου την πλευρά, εύχομαι, προπάντων, τούτο: **Να επιβεβαιωθεί κάποτε ότι το παλαιοχριστιανικό μνημείο που υπέδειξα στην εδώ αρμόδια Αρχαιολογική Υπηρεσία, τον Απρίλιο του 2011, έχει σχέση με την ματαίως επί αιώνες αναζητούμενη επισκοπική πόλη Άριον!** Αυτό -αν τελικά προκύψει από επιτόπια έρευνα στο αμπέλι μου στην Πηγή- θα είναι, πράγματι, προσφορά από μέρους μου!».

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ερευνητής-συγγραφέας
strharis@yahoo.gr